

SZENTGYÖRGYI CSABA

Mikszáth narratív lábjegyzetei

„A kos szarva belülről üres és meglehetősen homályosság lehet benne.”
(*Kísértet Lublón*)

A következőkben Mikszáth Kálmán két művével, a *Kísértet Lublón* kisregényével és *A hályog-kovács* című novellájával foglalkozom, de nem a teljes szöveget vizsgálom, csak a lábjegyzeteiket. A lábjegyzet mint szövegfajta a paratextusok csoportjába illeszthető, mint például a címek, alcímek (műveké, fejezeteké), elő- és utószavak, megjelenés utáni, könyvön kívüli utószavak, mottók és ajánlások. Köztudott, hogy ezek egyrészt a könyv főszövegéhez képest alárendeltek, másodlagos jelentőségűek, másrészt kiszolgáló funkciót látnak el, segítségükkel vehetjük a szöveget mint könyvet a kezünkbe, tehát a befogadást irányításának és befolyásolásának kellékei. Tehát értelmezhetők küszöbként, amelyen átlépve a fikció világába kerülhetünk.¹ Bár a lábjegyzetek a szöveg részét alkotják, a befogadói érdeklődésnek inkább a perifériájára esnek. Ennek ellenére Mikszáth műveinek sajátosságait a lábjegyzetek segítségével szeretném bemutatni.

A főszöveg lábjegyzetei vagy más formájú kommentárjai nagyrészt tipikusan diszkurzív szövegekre jellemzők, de előfordulhatnak szépirodalmi művek szövegeiben is. Gondolhatunk diákkönyvtári kiadványok, kritikai kiadások kiadói jegyzeteire, vagy auktoriális szöveg auktoriális jegyzeteire, mint Jókai regényei esetében, vagy Rousseau *Új Heloise* fiktív kiadói jegyzetére, vagy Stendhal *Vörös és fekete* jegyzeteire. E jegyzetek különböző szerepeket kaphatnak a fikcióban: Stendhal regényében az elbeszélő a szerzői kommentárok segítségével tarthat távolságot figuráinak megnyilatkozásaitól.²

Mikszáth műveiben sajátos „határátlépéseket” figyelhetünk meg. A metalepszis klasszikus retorikai fogalom, hasonló jelenséget takar, mint

a metafora, metonímia, illetve a szerző fikcióba való beleavatkozására is használták. Genette az utóbbi határátlépés jelenségére szűkíti le a fogalmat, hozzáértve az ellentétes irányú mozgást: a fikció lép be a valóságba.³ Például mikor a színpadi történet a játékon kívüli nézőket megszólalásra készíti, belépnek a darab világába. Határátlépés történik, mikor a gyerekek a bábszínház játékába bele akarnak szólni, vagy mikor Molière és társulata egy olyan rögtönzött darabot adott elő, amelyben Molière – kilépve szerepéből – rendezői utasításokkal látta el a másik színészt, majd – visszalépve a szerepbe – folytatta a játékát.⁴

Úgy gondolom, Mikszáthnál a határátlépés több fajtája figyelhető meg: a szabad függő beszéd által a tudati világok határainak átlépése, vagy különböző narratívák közti mozgás, illetve a fikció és valóság határának megsértése. Az alábbiakban annak bemutatására teszek kísérletet, hogyan viszonyulnak a szerzői jegyzetek a főszöveghez, illetve hogyan értelmezhetők a metalepszis jelensége felől.

Mikszáth számos regényében találhatunk jegyzetállományt, az ötvenoldalnyi *Kísértet Lublón* szövegére a többihez képest sok, nyolc lábjegyzet jut. (A közel négyszer akkora terjedelmű *Beszterce ostroma* összesen csak két kommentárt tartalmaz.)⁵ Öt jegyzet forrásokat jelöl meg, tehát hitelesít, a másik három pedig klasszikus szövegmagyarázat: babonás vagy képies kifejezéseket ad vissza fogalmi nyelven. A regény szövege Eisemann értelmezésében „(ki)forgatható”, jellegzetes mikszáthi módon két olvasatnak is megnyílik⁶: egyrészt mint nyomozási történet (pénzhamisítók leleplezése), amely a műfajra jellemző kauzális összefüggéseken alapul, másrészt mint Kaszperek kísértettörténete, amelyet babonás-misztikus magyarázat jellemez.⁷ Más szóval a cselekményben két párhuzamos narratíva fedezhető fel.⁸ A narratíva a nyelvben létrejövő értelemvilágot jelöli, ami nem egy eszközjellegű nyelvfogalmat feltételez (a nyelv pusztán az objektív megismerés eszköze), hanem egy olyanét, amely a megismerés tevékenységére is visszahat. E kölcsönhatás eredménye, „... hogy az ember nem magát a világot ismeri meg, hanem azt tudja meg, *mit jelent* számára a külső inger...”⁹

A mikszáthi figurák cselekvéseit jól észrevehető értelemvilág(ok) motiválják, konfliktusaikban egy, vagy két különböző narratíva hatása figyelhető meg (ez esetben mint párhuzamos történetek zajlanak). Nagyon gyakori, mikor a cselekményt két ellentétes narratíva határozza meg. Az egyik egyfajta „múltbeli” narratíva: hagyományokon alapszik, valamilyen transzcendens, túlvilági hatalom tisztelete jellemzi, a természethez való viszonya harmonikus, átalakítására nem törekszik. A másik pedig „a kauzális logikán nyugvó tudásnak a hétköznapi élet irányítására igényt tartó” narratíva.¹⁰ Műveinek jellegzetességét tehát nem a cselekmény adja, hanem a szövegnek az az intenciója, amely a figurák cselekvéseiben

narratív sémák működését mutatja meg. Ennek megfelelően A Noszty fiú cselekményét pletykák, tévhitek, illetve ezek tevékeny felhasználása, félreértelmezése, és ezekkel való visszaélés, illetve legfőképp Tóth Mari elcsábítását leíró „forgatókönyvek” alakítják.¹¹ A *Gavallérok* a megismerés folyamatát írja le a szerepet leleplező, álcázást felfedező narratív struktúra segítségével, amit két narráció összjátéka hoz létre: egy közösségen kívüli, egyfajta „etnográfiai” nézőpontú elbeszélés, illetve egy közösségen belüli narráció.¹² A *jó palócok* novellaciklusában hagyományos, archaikus, az immanens világot a transzcendenciához viszonyító, szinte történelmen kívüli értelemvilág figyelhető meg. A *Szent Péter esernyőjének* cselekményében szintén két narratíva motivációja figyelhető meg: egyrészt A *jó palócok* archaizáló narratívájához hasonlító esernyő „legendája”, másrészt Wibra Gyuri öröksége utáni (végül is kudarcot valló) nyomozásának (kauzális összefüggésekre épülő) története.¹³ A *Kísértet Lublón* vizsgálatával azt kívánom megmutatni, hogy a fent említett két narratíva egymásra hatásában az általában nagy figyelemre nem méltatott lábjegyzetek igencsak tevékeny szerepet kapnak.

A következőkben az öt forrásjegyzetből az első kettőt vizsgálom, amelyeket feltűnően rögtön az első oldalon találhatunk, céljuk, a regény cáfolhatatlan tényre alapozottságának hitelét megteremtsék. (A jegyzeteket a hozzá illő a főszöveggel együtt idézem.)

Hihetetlen bár a történet, de feleljen érte Bél Mátyás* uram és a „Liber Actorum”**, melyet Vilsinszky Ferenc nótárius mester hagyott ránk **ékes** lengyel nyelvezetben. Ha őkegyelmeik **bolondot** írtak a könyveikbe, miért legyen az nekem hibám? (7-8. l., kiemelés tőlem)

*Bél Mátyás 1723-ban megjelent Prodomusában van a Kaszperek-legenda **egyik** variációja megírva.

Vilsinszky Ferenc városi nótárius 1718-ban jegyezte fel a Kaszperekről szóló csodatörténetet, a hivatalos jegyzőkönyveket és kihallgatásokat is hozzá csatolva. A **zagyva lengyel nyelven írott quart kódexet a lublói levéltárban őrzik. (7. l., kiemelések tőlem)¹⁴

Az auktoriális elbeszélő szerzői munkájáról számol be, első olvasatra azzal a céllal, hogy az olvasó a hihetetlennek tűnő kísértetregényt ne a szerző fikciójának nyilvánítsa, hanem valóságos történetnek. A két szerzői lábjegyzetben a források konkretizálása szintén a fenti szándékként értelmezhető. De következő mondatában maga az elbeszélő cáfolja ezt az értelmezést, mert megengedi azt az olvasati lehetőséget, hogy a forrásszövegek mégsem tarthatók megbízhatónak („bolondot írtak a könyveikbe”), tehát valószínűleg csak téves narrációi a kísértettörténetnek.

Ezzel növekszik a regény fikcióosságának valószínűsége is, tehát a forrásmegadás végül is mégse értelmezhető hitelesítésként.

A két lábjegyzettel az elbeszélő – ahogy fentebb a főszövegnél láttuk – a kísértetregény fiktív voltát kívánja cáfolni, ezért forrásokra, (a konkretizálások révén) valóságra referáló szövegeként kívánja bemutatni. Az első lábjegyzetből megtudjuk, több történetváltozat létezik, a Bél Mátyásféle szöveg a legendaváltozatoknak csak az egyikén alapul, tehát pusztán egyik narrációja az eseményeknek, ami fiktív voltát erősíti. Tehát az „igaz” történet csak egyik a történetváltozatok közül.¹⁵ A második kommentár megbízhatósága is csorbul, amire a figyelmet egy apró szövegeltérés hívja fel. A főszöveg a nótárius „ékes lengyel nyelvezetű” művét az elbeszélői jegyzet „zagyva lengyel nyelvűnek” minősíti, aminek a konkrét őrzési helyét is megadja (lubló levéltár). Bár a szövegeltérés csak egy minőségjelzőt érint, mégis jelentősége van: felhívja a figyelmet, ugyanazon szövegnek két eltérő olvasata van. Vagyis a szövegek abszolút érvényű értelmezésével nem lehet számolni, csak eltérő (ékes és zagyva nyelvű) olvasatokkal.

Kérdés, hogy mi a célja ezeknek az ellentmondásos forráshivatkozásoknak. Miért kell egy fikcióról bebizonyítani, hogy nem fiktív? Ezt a kérdést feltehetjük a konkrét regénytől elvonatkoztatva is. Nem lehet elégséges az az értelmezés, amely a fikció valóságból származó elemeire úgy tekint, mint fikcióosság elleni bizonyítékra. Hiszen a fikció alaptermészete, hogy a kombináció és szelekció révén valóság elemeiből épül fel. „A szövegben ábrázolt valóság nem a valóság ábrázolását szolgálja, hanem valami önmagán túllira mutat; az a feladata, hogy ezt a valamit fölfoghatóvá tegye.”¹⁶ Tehát a forráshivatkozások referenciája nem a realitás, hanem egy olyan narratív séma, amely az igazságot empirikusan igazolható, független tényekből törekszik levezetni. Ez a pozitívizmus ismeretelmélete. Az auktoriális elbeszélő forráshivatkozásai az egyetlen lehetséges, empirikus „történelmi igazságot” feltételező pozitívista történettudomány narratív sémáját imitálják. A pozitívista történettudomány a forrásokat az empirikus valóság objektív, tényszerű leírásának tekintette, vagyis jelentését abszolút érvényűnek gondolta. De itt a forráshivatkozás és az azt konkretizáló lábjegyzet épp azt mutatja, hogy abszolút érvényű értelmezéssel nem lehet számolni, csak eltérő olvasatokkal. A különböző olvasatok megléte az objektív értelmezésnek és ténynek érvényességét kérdőjelezi meg.

Mikszáthtól alapvetően idegen a pozitívizmus ismeretelmélete, az egyetlen „történelmi igazság”, a valóság egyetlen lehetséges értelmezése, a tértől, időtől, vagy értelmezéstől független tény feltételezése. Narratív regényei, és a történelemírásról szóló *Olvasás közben* című karcolata az objektív megismerést nem tartja lehetségesnek, a megismerés számára magyarázatokat (narratívákat) jelentett.¹⁷ A regény hitelesítő forrásra hivatkozásai, azok jegyzetei ugyanezt mutatják: a narrációk

megtöbbszörözésére hívják fel a figyelmet, ezzel az abszolút igényű narratíva relativálódik. Tehát a regény első lapján található két forráshivatkozás a cáfolhatatlan tényre alapozottság hitelét építi fel és bontja le.

Az alábbiakban a regény szövegmagyarázatait vizsgálom. Az első kettő a lublóiak és Pirityi Pannával, Bercsényi gróf boszorkányával történő beszélgetéséhez kapcsolódik, a képi, babonás kifejezések fogalmi kifejtését, magyarázatát adják vissza.

– Tudtam, hogy eljöttök, mert a macska keresztül feküdt a küszöbömön. Hanem kerüljete hát beljebb.

– Egy kis beszélni valónk volna veled.

– Tudom már, gyermekecském. Értesültem róla. A domború oldalára van a kenyeretek fordítva.*

– Bizony – mondá Hertely uram. – Csak te vágatsz még ki, anyó!

– Jó, jó, majd megbeszéljük ott, ahol a három virág összekerül**. Várjatok előbb egy kicsit.”

* A néphit szerint szerencsétlenséget jelent.

** Az *asztalnál*. (A szőlővirág a bor, a búzavirág a lángos és a kendervirág az abrosz.)

(42. l., kiemelés az eredetiben)

A lublóiak a kísértetnek tartott Kaszperektől a boszorkány praktikáinak segítségével gondolnának megszabadulni, ezért kérnek tőle tanácsot. A regénynek ez a szála a kísértethistória narrációhoz tartozik. A fenti szövegrész jól láthatóan egyfajta mitikus, archaikus, nem racionális okságot, babonákat elfogadó, a természetfeletti és természetes világ összhangját feltételező értelemvilág uralja, amihez illik a boszorkány archaikusan ható képies nyelve. A jegyzetek a boszorkány megszólalásait mintegy „lefordítják”. Az olvasó így ugyanazt a párbeszédet kétszer kapja meg: egyrészt a szereplők párbeszédén keresztül, másrészt a narrátori kommentárral kiegészített formában.

Nézzük a jegyzeteket. Az első egy szólást, a másik pedig egy metonimikus alakzatot értelmez fogalmi nyelven. A „néphit szerint” megfogalmazás közvetlen rámutatás a szemben álló értelmezési rendszerre. A jegyzet narrációja hangsúlyozza, hogy értelmezése a boszorkány világképén kívül származik. A második jegyzet a metonímia magyarázatát (az *asztalnál*), majd denotátumát (a virágok jelentését) közli. A fogalmi jelentés megadása jelzi, hogy nem a mitikus-archaikus értelemvilágból származnak, hanem egy másik narrációból.

A regény utolsó szövegmagyarázata hasonló szereppel bír.

„Az ősmesék búzamazgát, kölesét, kenyérmorzsját felszedték, megették a madarak.... A Kaszperekné aranyait is megtalálják, felszedik de meg nem ehetik.

Csak szórta, egyre szórta... Hej, csak kitartsanak! Fekete fellegek nyargaltak az égbolton keletről nyugatra. Olyan sötétség volt, mint a kos szarvában.* Nem lehetett már meglátni, hol mi van, se falut, se tornyot, se folyót, se vidéket, csak megszagolni.”

*A kos szarva üres belülről és meglehetősen homályosság lehet benne. (50. l.)

A szövegrész cselekménye szerint a boszorkány tanácsára a lublóiak a város nyugalma érdekében szekéren elhurcolják a kísértet Kaszperek feleségét, aki, hogy férjének jelt adjon, az otthoni (hamis) aranypénzeket útközben a szekérből elhullajtja. A történet elbeszélése egyszerre utal a mesék világára, de ugyanakkor távolságot is tart tőle. Ennek oka, hogy a két narráció szála ezután fonódik össze egy történetté, ugyanis ezek az aranypénzek fogják nyomra vezetni a „kísértet” Kaszpereket, illetve a pénzhamisítók után nyomozó Strangot. A nő pénzszerzése egy népmesei toposzt elevenít fel, de az elbeszélő megjegyzése rögtön el is távolítja a történetet a mesék világképétől: Kaszperekné aranya maradandó nyomot jelent, vagyis a történet mégse illik bele a mesébe. Majd a harmadik mondat - a tipikus népmesei igeismétlés révén - ismételten a népmesei világhoz köti az eseményt. A negyedik mondat kiszólásával az elbeszélő Kaszperekné nézőpontjából szólal meg.

Az ember és természet között szoros kapcsolatot feltételező népmesei, archaikus világnak megfelelően itt a természet (sötétség, fekete felhők az égbolton) fenyegető külső körülményként jelenik meg, amit egy természethez közelinek érezhető tárgyi hasonlaltal mutat be. A jegyzet fogalmi magyarázata hidat képez a népmesei, archaikus világ és a „racionalista” narratív séma között. Felmerül a kérdés, mi indokolja a magyarázatok lábjegyzetben való közlését? Miért a lábjegyzet narrációja adja a magyarázatokat, és miért nem a regény elbeszélőjének a szólama? A lábjegyzet önmagában távolságtartást fejez ki a regény elbeszélőjétől. Megállapítható, a szövegmagyarázatok feladata nemcsak értelmezés, hanem egy közvetítői feladatot teljesítő narratív sémának a felidézése. Ez az etnográfiai diskurzus: az alacsonyabb társadalmi státusú nép kultúrája és az attól már elidegenedett, társadalom felsőbb rétegének kultúrája között alkotott hidat. Az első jegyzet „a néphit szerint” megjegyzésével jelzi is etnográfiai eredetét. Az etnográfia *A jó palócok* megjelenésekor különösen virágzott, és mint láttuk, a *Gavallérokban* is megtalálható a lenyomata. Illetve ennek továbbgondolt változata, „....

az etnográfusi magatartás/beszédmód paródiája 1897-ben, az etnográfia első hazai aranykorában s amaz etnográfiai elbeszélő próza népszerűsége idejében lépett működésbe.”¹⁸ Megkockáztatható a megállapítás, hogy az etnográfiai narráció tudálékosságát parodizálja az utolsó szövegmagyarázat is: ugyan kinek kell magyarázni, hogy egy kos túlkében, vagy bármilyen üreges tülökben nincs fény? A lábjegyzetek tehát a narratívák felidezésében nagy szerepet kapnak, így a regény kettős narratológiai szerkezetét is megjelenítik, a narrációhatárokat átlépő olvasást teszik lehetővé, emiatt metaleptikus jelenségnek tarthatók.

A *hályog-kovács* című novella szintén két olvasatnak megnyíló mű. A novellai hályogkovács története a tanulatlan tehetséget mintázza, akinek alkotókészségét a megszerzett tudás tönkreteszi, tehát egy tétel bizonyítását illusztráló példázatos történetet, egy exemplumot olvasunk.¹⁹ A szöveg értelmezhető egyrészt a szerző saját tanulatlanságának beismeréseként, másrészt fiktív szöveggént, tehát novellaként.

A hályog-kovács* Egy kis életkép

Tisztelt uram! Ön azzal a kívánsággal küldi nekem *Az elbeszélés elmélete* című művét, hogy olvassam el, s írjak hozzá előszót.

Az ön levele igen kedves és lekötelező, de én még sem tehetek annak eleget. Isten mentsen meg engem attól, hogy az ön könyvét valaha elolvassam. Ha rossz, azért nem, mert valami rosszat tanulnék belőle, ha pedig jó, — no, az volna még csak rám nézve a nagy veszedelem.

Természetes, hogy én most önnek indokolással tartozom. (Nem tudom, nem lehetne-e használni előszónak is?)

*Az itt közzétett levelet egy fiatal erdélyi tanárhoz írtam, ki ívekben küldte meg nekem esztétikai dolgozatát. *M. K.*²⁰

A címhez illesztett kommentár egyfajta hitelesítésnek, postai információnak minősíthető, megadja a címzett személyt, a levélírás okát, és a feladót is konkretizálja, hiszen a lábjegyzet szerzői aláírása a novella diegetikus elbeszélőjét az életrajzi íróval azonosítja. Tehát a neve kétszer is szerepel: a novella szerzőjeként, másrészt pedig a jegyzet aláírójaként. De mi célt szolgál a jegyzet? Hiszen a szöveg a levélforma kellékeivel rendelkezik (megszólítás, elköszönés), tehát ezek a „postai információk” fölöslegesek, mint ahogy a szerző másodszori megadása is.

Ha a jegyzetet referenciális utalásként vesszük, akkor amellett az olvasat

mellett döntünk, hogy a novella auktoriális elbeszélője az életrajzi szerzővel azonos (lásd aláírás), aki magára vonatkoztatja a kovács történetét (mint tanulatlan tehetségről szóló exemplumot). Így az olvasás lezárható azzal, hogy a novellában a szerző tanulatlanságát ismeri be. Tehát nem egy általánosan értelmezhető fiktív szöveget olvasunk, hanem egy bizonyos alkalomra reagáló magánlevelet. (Több értelmezés a novellát Mikszáth önkritikus vallomásaként értékelte.)²¹ Tehát a jegyzet látszólag információt közöl, de valójában megtöri az olvasó és szerző közti szerződést. Ugyanis a szöveg címmel, paratextussal rendelkezik, amely pedig performatív kijelentésként²² irodalmi műnek minősíti a szöveget (műfaji jellegzetességei miatt egy novellának), a jegyzet viszont magánlevélnek nyilvánítja (a jegyzet aláírásának feladata az, hogy ezt még hangsúlyosabbá tegye). A szerzői metalepszis példája ez: a szerző mint elbeszélő saját írói munkásságára reagál, vagyis a fikció határán mozog. Hasonló Montaigne esszéihez írott előszavához, ahol „...Montaigne a szerző, elbeszélő, beszélő és a könyv anyaga közötti azonosságról beszél.”²³ Tehát ismételten egy nagyon érdekes, Eisemann értelmezésében „(ki)forgatható”²⁴, kétféle olvasatnak is megnyíló szöveget tartunk a kezünkben, mint ezt a *Kísértet Lublón* esetében láttuk. Így egyfajta „könnyedebb” olvasmányként az irodalmi alkotás és a tudatosság segítő vagy gátló hatásának témáját tárgyalja, míg az elemző olvasással egy bonyolultabb szerkezetű, szinte diszkurzív jellegű, értekező szöveget fedezhetünk fel.²⁵ Ezzel talán sikerült a jegyzet feladatának közelébe férkőzni: arra szolgál, hogy az értelmezést egy feltűnő gesztussal a levélként való olvasás felé terelje. De épp ez a feltűnő „elterelő hadművelet” hívja fel a figyelmet arra, hogy létezhet egy másik olvasat is. A szövegnek ez a forgathatósága (fiktív szöveg vagy konkrét levél) a bizonyíték, hogy a jegyzet nem a realitásra referál, hanem (jól álcázva) a fikcionalitásra. A novella jelentőségét többek közt az adja, hogy ars poeticaként olvasva az írói alkotással, a fikció kérdéseivel foglalkozik,²⁶ Mikszáth több más írásához hasonlóan.²⁷

A fentiekben annak bemutatására törekedtem, a két Mikszáth-mű szerzői jegyzeteinek funkciója meghaladja a tárgyi magyarázatokét, a főszöveg elhagyhatatlan „kisegítő” elemei, a fikció narratív szerkezetének alakításában szerepet kapnak, és általuk a metalepszis a fikció és a realitás illetve a narratívák közti sajátos megvalósulásait figyelhettük meg. A látszólag elhanyagolható lábjegyzetek rámutathattak arra, hogy Mikszáth műveinek kis részletei is nagy figyelmet érdemelnek.

Jegyzetek

¹ GENETTE, Gerard: *Paratexte: das Buch vom Beiwerk des Buches*. Campus Verlag GmbH, Frankfurt/Main, 1989, 9-12.

² GENETTE, 1989, 308, 318-319.

³ GENETTE, Gerard: *Metalepszis – Az alakzattól a fikcióig*, Kalligram kiadó, 2006 Pozsony, 12, 23.

⁴ GENETTE, 2006, 44, 46.

⁵ Egy áttekintés a teljesség igénye nélkül. A négyszer akkora terjedelmű *Szent Péter esernyőjében* hét jegyzet található, illetve az *Új Zrínyiászbán* és a *Beszterce ostromában* kettő-kettő, a *Fekete város* két kötetében huszonegy, a *Szelistyei asszonyok* száz lapjára tizenhat jegyzet jut, míg a száznegyven oldalas *A vén gazember* szövegére egyetlen egy. Nem található jegyzet a *Prakovszky a siket kovács*, *Gavallérok*, *A lohinai fű*, *Kozsibrovszky üzletet köt*, *Galamb a kalitkában*, *A kis primás* szövegeiben.

⁶ „...Mikszáth művei folyást aláásnak minden egyirányú értelmezési stratégiát, hogy annak az ellenkezőjét is lehetővé tegyék.” EISEMANN György: *Mikszáth Kálmán*. Korona Kiadó, Bp, 1998, 113-116. Egy szemléletes kifejezéssel élve „duplafedelű” a szöveg. Lásd: SZÉLES Klára: „Hat likra járt az esze” (Szólás, metafora, narratíva Mikszáthnál). *Irodalomtörténet*, 2000/ 2, 186.

⁷ Bár a regény nem bűnügyi történet, hiszen kudarcra ítél az igazság kiderítése (hatalmi érdekek miatt), de felismerhető benne a műfajra jellemző pozitivistá ismeretelmélet narratív modellje. S. VARGA Pál: Mikszáth „tudásregényei”. *Tiszatáj*, 2011/11, 69-70.

⁸ A Mikszáth szövegek narrativitását, a kettős narráció többféle megvalósulását Mikszáth több regényén vizsgálja, többek közt a *Kísértet Lublón* példáján S. VARGA, 2011, 69-70.

⁹ S. VARGA, 2011, 56.

¹⁰ A narratív sémákról általánosan mint az emberi megismerés nélkülözhetetlen kellékéről lásd: S. VARGA, 2011, 56- 61. Az idézet a 60. oldalon található. A regény narratív szerkezetéről: 69-70. A bahtyini polifónia fogalmát alkalmazza erre TAHIN Szabolcs: „Élőbeszédszerűség” Mikszáth prózájában. *Tiszatáj*, 2003/11, 53-71.

¹¹ A narratív sémák regénybeli poétikai alkalmazásáról S. VARGA Pál: A narratív sémák szerepe *A Noszty fiúban*, = *A Noszty fiú esete Tóth Marival - Tanulmányok*, szerk MILIÁN Orsolya, Gondolat Kiadói Kör – Pompeji Alapítvány, 2008, 7-29.

¹² HAJDU Péter, A megismerés lehetőségei Mikszáth novelláiban, *Literatúra*, 2006/4, 419. A regény narrációjának részletes elemzését lásd: TAKÁTS József, Mikszáth-szövegek relativizmusa, *Holmi*, 1997/11, 1581-1590.

¹³ EISEMANN, 1998, 92-95, S. VARGA, 2011, 61-64.

¹⁴ MIKSZÁTH Kálmán, *Kísértet Lublón*, MKÖM, 5. kötet, szerk, BISZTRAY Gyula, KIRÁLY István, Akadémiai Kiadó, 1957. A további idézeteknél csak a kötetbeli lapszámot adom meg zárójelben.

¹⁵ Hasonló ebben a *Sipsiricához*, lásd, S. VARGA, 2008, 13.

¹⁶ ISER, Wolfgang, *A fiktív és az imaginárius – Az irodalmi antropológia ösvényein*, Osiris, Budapest, 2001, 35.

¹⁷ Mikszáthnak történetírásról, vagy általánosítva a valóság megközelítéséről szóló *Olvadás közben* című szövegében Dilthey pozitívizmussellenességét, a mai történelemfilozófiának előzményeit fedezi fel S. VARGA, 2008, 7-9, 12-15.

¹⁸ TAKÁTS József, 1997, 1582.

¹⁹ Kovács Endre – Voigt Vilmos: „exemplum” = Világirodalmi lexikon II. (Cam–E). Főszerk. Király István. Budapest, Akadémiai. 1972. 1320-1321.

²⁰ MIKSZÁTH Kálmán, *A hályog-kovács* = Mikszáth Kálmán művei, felelős szerkesztő, Szász Imre, 13. Bp, Magyar Helikon, 1969, 438.

²¹ „S bármennyire védte is írói önállását, őrizte is magatartásbeli fölényét, s akarta is hitetni „hályogkovácsos” alkotói ösztönszerűségét (A hályog-kovács) – a világirodalomban, különösen éppen a novella és az elbeszélés terén végbemenő nagy változások aligha hagyták érintetlenül, zavarodottság és csalódottság nélkül.” NÉMETH G. Béla: *Az eszmélkedő, kései Mikszáth* = NÉMETH G. Béla, *Századutóról – századelőről*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985, 104.

²² A cím nem ténymegállapítás, miszerint ennek a műnek ez a címe, hanem a szerző döntése, aki szerzőként elhatározza, hogy művének ezt a címet adja. GENETTE, 1989, 17-18. l.

²³ THOMKA Beáta: *Narrator versus auctor*, = *Narratívák 6. - Narratív beágyazás és reflexivitás*, szerk: Bene Adrián, Jablonczay Tímea, Kijarat Kiadó Bp, 2007, 103-104.

²⁴ EISEMANN, 1998, 115-116.

²⁵ Mikszáth műveinek értekezésjellegéről: HAJDU Péter, *A megismerés lehetősége Mikszáth novelláiban*, *Literatúra*, 2006, 4. szám, 428-430, 437.

²⁶ A novella ars poetica-i olvasatáról: SZENTGYÖRGYI Csaba, *Anekdota és viszonylagosság (Világlatások Mikszáth A hályog-kovács című novellájában)* = *Az interkulturális kommunikáció Mikszáth Kálmán műveiben*, szerk. ALABÁN Ferenc, Hungarovox Kiadó Budapest, 2010. 51-61.

²⁷ Csak néhány cím: *Idegen bőrök*, *Olvasás közben*, *Miből teremnek a virágok?* *A „Tökéletes könyv”, – Párbaj kabátokkal*, *Szinyei Merse Pál (Levél Keszler Józsefhez)*, *Skvarka*, *A saját ábrázatomról*, *Tisza Kálmán és az irodalom*, *Az én kritikussom*. E szövegek tágabb értelemben az írással, a világ narratív vagy képi megragadásával foglalkoznak, szinte diszkurzív módon. Erről részletesen lesz szó készülő tanulmányomban.

